

Н. С. Раккандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та соціальних наук
Львівського інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

МЕТОДИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ В УКРАЇНІ

Присвячено дослідженню прожиткового мінімуму в Україні з позиції законодавчо встановлених норм і реальних потреб населення. Визначено роль прожиткового мінімуму в системі соціальних стандартів, розглянуто підходи до визначення прожиткового мінімуму, розкрито суть чинної методики його розрахунку. Проаналізовано динаміку рівня прожиткового мінімуму в Україні, складові споживчого кошика, норми і рівень споживання продуктів харчування населенням України. Висвітлено результати власного дослідження формування реального прожиткового мінімуму для категорії молоді (студентів). Визначено фактичні середньомісячні витрати студента за статтями витрат, які вважаються мінімальними для задоволення потреб молодої людини.

Ключові слова: прожитковий мінімум, методика розрахунку, споживчий кошик, соціальний стандарт, прожитковий мінімум студента.

Rak N. METHODOLOGICAL AND APPLIED ASPECTS OF DETERMINATION A LIVING WAGE IN UKRAINE

This article explores the living wage in Ukraine from the position of statutory provisions and the real needs of the population. The living wage role in the social standards system is determined, the approaches the living wage definition is investigated, the current method the living wage calculating is described. The living wage dynamics in Ukraine, the consumer basket components, standards and consumption food level in Ukraine is analyzed. The research results of real living wage for example student is described. The average actual cost per student expenditure, which are considered the minimum to meet the needs of young people is investigated.

Keywords: living wage, calculation method, consumer basket, social standards, the living wage student.

JEL classification: I 310, J 380

Постановка проблеми загалом та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна є соціальною державою і кожен громадянин має право на гідний життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, який включає достатнє харчування, одяг, житло і т. д., що гарантується Конституцією України [1]. Право людини на соціальний захист забезпечується наданням комплексу різних видів допомог, послуг, виплат із соціального страхування. Відповідно основним завданням держави в цій сфері є державний супровід вказаних видів соціального забезпечення, причому на такому рівні, щоб вони могли гарантувати збереження гідного рівня життя людини.

Прожитковий мінімум як соціальний стандарт є основою соціальної політики держави, показником, від якого залежить величина всіх інших соціальних виплат і допомог. Його величина є підставою для ухвалення управлінських рішень, оскільки в умовах погіршення рівня життя населення зростає соціальна роль держави та її відповідальність за соціальні наслідки економічної політики.

Законодавчо встановлений рівень прожиткового мінімуму в Україні не задовольняє мінімальних потреб населення, оскільки не враховує інфляційні процеси, зростання цін на товари і послуги (у т. ч. комунальні), раціон повноцінного білково-вітамінного харчування. Споживчий кошик в Україні налічує найменшу кількість товарів і послуг серед європейських

країн і їх перелік є застарілим і необґрунтованим. У зв'язку з цим є потреба в перегляді розміру прожиткового мінімуму, вдосконаленні методики його розрахунку та забезпеченні оновлення на його базі основних державних гарантій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання певної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню рівня забезпечення та підвищенню якості соціальних стандартів присвячено велику кількість наукових робіт і публікацій. Зокрема, ці проблеми висвітлювались у працях таких вітчизняних учених, як: Д. П. Богиня, О. А. Грішнова, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, Л. Л. Денисова, М. М. Пап'єв, О. Л. Савенко, М. С. Шаповал, К. О. Ковязіна, Ю. Харізашвілі, О. Люб'їч, Н. Дмитренко, В. Вітер та ін. Проблеми бідності та малозабезпеченості населення розкрито у працях І. С. Андрієнко, А. В. Більбот, Е. С. Бондаревої, Д. Є. Кожевнікова, В. Л. Стрепко, С. М. Синчук та інших. До обговорення і висвітлення проблем у формуванні соціальних стандартів в Україні активно залучаються громадські організації, профспілкові організації, журналісти, правозахисники.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Віддаючи належне науково-практичним напрацюванням ученим, громадським діячам, журналістам із проблематики формування прожиткового мінімуму в Україні, слід зауважити, що існує потреба в реальних

дослідженнях, які б були базою для обґрунтування необхідності перегляду прожиткового мінімуму, вдосконалення методики його обчислення і забезпечення на цій основі виконання основної функції соціального захисту як базового державного стандарту.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Мета статті полягає у висвітленні основних методичних засад формування прожиткового мінімуму в Україні, дослідженні на прикладі молоді (студентів) формування реального рівня мінімальних середньомісячних витрат населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно із законодавчим визначенням, прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, потрібних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [2].

Прожитковий мінімум в Україні визначається нормативним методом (за фактичною вартістю споживчих товарів та послуг, що входять до споживчого кошика) у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до шести років;
- дітей віком від шести до 18 років;
- працездатних осіб (особи, які не досягли встановленого законом пенсійного віку);
- осіб, які втратили працездатність (особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку, особи, які досягли пенсійного віку, що дає право на призначення пенсії на пільгових умовах, та непрацюючі особи, визнані інвалідами в установленому порядку).

Диференціація за віковими групами зумовлена тим, що в кожній різній набір базових продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг.

Основними принципами формування набору продуктів харчування є:

- забезпечення дитини повноцінним харчуванням для розвитку організму;
- забезпечення дитини віком від шести до 18 років додатковим харчуванням для активного соціального та фізичного розвитку;
- задоволення організму працюючої особи у відтворенні працездатності, збереження працездатності для безробітного, відновлення в необхідних випадках працездатності для особи, яка її втратила;
- підтримання повноцінного функціонування організму людини похилого віку.

Відповідно до чинної методики [3], прожитковий мінімум для основних соціальних і демографічних груп населення розраховується, виходячи з наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів і наборів послуг, схвалених експертною комісією з проведення науково-громадської експертизи цих наборів на принципах соціального партнерства та визначених постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 року № 780 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» [4].

Розмір прожиткового мінімуму на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, щороку затверджується Верховною Радою України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік. Прожитковий мінімуму в Україні з 2012 року до 2017-го зріс приблизно на 500 грн, схожі тенденції спостерігались і в розрізі демографічних груп (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка зміни прожиткового мінімуму в Україні протягом 2012–2017 років

Рік	Діти віком до 6 років, грн	Діти віком 6–18 років, грн	Працездатні особи, грн	Особи, які втратили працездатність, грн	
2012	961	1 197	1 134	884	
2013	972	1 210	1 147	894	
2014	1 032	1 286	1 218	949	
2015	1 167	1 455	1 378	1 074	
2016	1 228	1 531	1 450	1 130	
2017	з 01.01.2017	1 355	1 689	1 600	1 247
	з 01.05.2017	1 426	1 777	1 684	1 312
	з 01.12.2017	1 492	1 860	1 762	1 373

Примітка. Складено за [5].

Аналіз українського продовольчого споживчого кошика, який було оновлено в жовтні 2016 року [4], засвідчує, що в розрахунку на працездатну особу денна норма енергетичного запасу людини має становити 2 790,8 ккал, при цьому споживаючи 87,1 г білків, 98,4 г жирів, 388,1 г вуглеводів. З позиції раціональних норм споживання, рекомендованих Українським науково-дослідним інститутом гігієни харчування Міністерства охорони здоров'я, законодавчо встановлені норми є значно занижені (табл. 2), про що йдеться в позовній заяві Станіслава Батрина [6].

Аналіз норм і рівня споживання продуктів харчування населенням України, наведений у табл. 2, свідчить, що найбільше відставання спостерігається відносно м'яса і м'ясопродуктів – на 36,1%, молока і молочних продуктів – на 60,9%, олій рослинної всіх видів – на 45,4%, риби й рибопродуктів – на 35%. Натомість хлібні продукти (хліб, макаронні вироби та ін.) перевищують норму на 22,2%. Таке перевищення свідчить про незбалансоване харчування населення, яке повинно забезпечувати власні енергетичні потреби продуктами, що є економічно доступними.

Норми споживання продуктів харчування на одну працездатну особу на рік, 2015 рік
(кілограмів на одну особу на рік)

Продукти	Рациональні норми споживання, рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ	Споживчий кошик	Відхилення від норм, у %
М'ясо та м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо, включаючи сало й субпродукти)	83	53	- 36,1
Молоко та молочні продукти (у перерахунку на молоко)	380	148,5	- 60,9
Яйця (шт.)	290	220	- 24,1
Риба та рибопродукти	20	13	- 35
Цукор, кондитерські вироби	38	37	- 2,6
Олія рослинна всіх видів	13	7,1	- 45,4
Картопля	124	95	- 23,4
Городина та баштанні культури	161	110	- 31,7
Фрукти, ягоди та виноград	90	64	- 28,9
Хлібні продукти (хліб, макаронні вироби в перерахунку на борошно, крупа, бобові)	101	123,4	22,2

Примітка. Дані є актуальними на 2017 рік, оскільки законодавчо встановлені норми щодо зазначених продуктів харчування не змінились.

Джерело: [6, с. 6–7].

Непродовольчий споживчий кошик в Україні, який був переглянутий і доповнений у жовтні 2016 року, є досить обмеженим у кількості товарів першої необхідності і передбачає тривалий термін їх використання. Для прикладу, для чоловіка працездатного віку передбачено один костюм на п'ять років, один светер на три роки, десять пар шкарпеток на рік, одну шапку і один вовняний кашкет на шість років, дві пари туфлів на п'ять років. Для жінки працездатного віку визначено використання двох пар суконь (чи костюмів) на п'ять років, одного халата на п'ять років, одного светра на три роки, двох майок на чотири роки, двох пар бавовняних (напівбавовняних) колгот на два роки, одних чобіт зимових на три роки [4]. Якщо проаналізувати розраховану згідно із затвердженою методикою [3] вартість непродовольчих виробів, то варто констатувати, що це неякісні вироби зі значним вмістом синтетики. Для прикладу, при визначенні прожиткового мінімуму на 2017 рік було закладено таку вартість непродовольчих товарів: куртка на синтепоні чоловіча – 890,62 грн, куртка на синтепоні жіноча – 1 200,00 грн, сорочка чоловіча – 219,88 грн, светр чоловічий – 305,57 грн, чоботи зимові жіночі – 584,54 грн [3].

Непродовольчий споживчий кошик у частині забезпечення засобів санітарії та ліків є також доволі економним. На одну особу в рік розраховано дві банки шампуню (масою 250 г), дванадцять рулонів туалетного паперу, три бинти і т. д. [4]. Що ж до товарів культурно-побутового і господарського призначення, то середньостатистичному українцю потрібно дуже бережно до них ставитись, оскільки згідно із законодавчими нормами передбачено використання одного холодильника протягом 15 років, дві тарілки протягом трьох років, одного чайника – вісім років, одного стільця – 15 років [4].

Особливо дискусійним питанням розрахунку прожиткового мінімуму є передбачення витрат на оплату житлово-комунальних послуг, оскільки ціни на енергоресурси достить динамічно зростають і, за оцінками експертів, становлять практично половину прожиткового мінімуму.

Споживчий кошик в Україні, на основі якого розраховується прожитковий мінімум, сформовано з позиції забезпечення мінімальних потреб людини. Тоді як вартість споживчого кошика у країнах Євросоюзу та Америки визначається не в абсолютних, а у відносних показниках. Суть полягає в тому, що споживчий кошик визначається як фіксований набір продуктів та послуг, які споживає типовий покупець. Кількість позицій у споживчому кошику ЄС та Америки значно відрізняється від українського, в якому трохи більше ніж 150 одиниць: у Німеччині це 700 одиниць, у США і Франції – близько 305, у Швейцарії – 1 046. Важливо зазначити, що прожитковий мінімум у країнах ЄС, який визначається на основі споживчого кошика, не розраховується нормативно. Норми споживання замінюються середньою заробітною платою. Прожитковий рівень становить майже 60% від середньої заробітної плати [7, с. 111]. В Україні ж прожитковий рівень (мінімум) становить близько 55% мінімальної заробітної плати.

Проведений аналіз законодавчо визначеного рівня прожиткового мінімуму в Україні засвідчує, що його вартісна величина є доволі заниженою й унеможливує забезпечення першочергових потреб населення. Для підтвердження вказаної тенденції ми провели власне дослідження щодо визначення реального прожиткового мінімуму для молодої людини – студента. Дослідження було проведено у вересні – жовтні 2016 року, у ньому взяло участь 350 студентів різних курсів вищих навчальних закладів м. Львова. Метою дослідження було визначення реальних середньомісячних витрат студента за статтями витрат, які вважаються мінімальними для задоволення потреб молодої людини. Аналізувались такі блоки витрат:

- продовольчі товари (харчування громадське і самостійне);
- непродовольчі товари (одяг, канцелярські та господарські товари, необхідні засоби гігієни, косметика);
- вартість навчання;
- оплата послуг та інше [оренда житла (студентський гуртожиток / комунальні платежі), по-

слуги перукарні, транспортні витрати, медицина та культурний розвиток].

Дослідження проводилось не з позиції визначення набору необхідних товарів та послуг, а з позиції забезпечення середньомісячних витрат для їх придбання.

Продовольчі товари включали харчування громадське і самостійне. Громадське харчування передбачає відвідування студентської їдальні один раз на день під час навчання, оскільки можливості для самостійного збалансованого харчування в цей період у студента немає. Самостійне харчування включає купівлю і споживання найнеобхідніших продуктів для відтворення енергетичного балансу молодой особи.

До переліку першочергових непродовольчих товарів входив розрахунок середньомісячних витрат на придбання одягу, засобів, необхідних у навчальному процесі (канцелярські товари і забезпечення копіювальних послуг); засобів для прибирання оселі та миття кухонного приладдя (господарські товари), а також купівлі засобів гігієни і косметики.

Блок вартість навчання передбачав розрахунок середньомісячної вартості навчання у ВНЗ студента комерційної форми навчання, що є мінімально необхідною нормою для формування трудового потенціалу суспільства.

Останній блок витрат – оплата послуг та інше включав витрати на оренду житла і комунальні по-

слуги, послуги перукарні, транспортні витрати, медицину та культурний розвиток. За основу розрахунку витрат на оренду житла покладено витрати на оплату студентського гуртожитку для іногородніх студентів (це звичайно занижена сума з позиції оренди житла, але йдеться про мінімальний споживчий коштик) і частку витрат на оплату комунальних послуг у розрахунку на одного члена сім'ї для студентів, які проживають і навчаються в одному населеному пункті. Транспортні витрати також поділялись на дві статті – у межах міста і за межами міста. Звичайно, до розрахунку включались лише витрати на громадський транспорт. Щодо культурного розвитку, то з позиції задоволення мінімальних потреб у розрахунку використано тільки витрати на відвідування театру, музеїв та кінопаляцу п'ять-шість разів на рік.

До розрахунку витрат не було включено придбання телефонів; товарів тривалого користування, таких як посуд, холодильник, ноутбук і т. д.

Опрацювання отриманих даних засвідчило, що мінімальна місячна вартість проживання і навчання студента становить 4 618 грн. При цьому витрати за блоками розподілились таким чином: продовольчі товари – 1 627 грн, непродовольчі товари – 1 285 грн, вартість навчання – 708 грн, оплата послуг та інше – 998 грн (рис.).

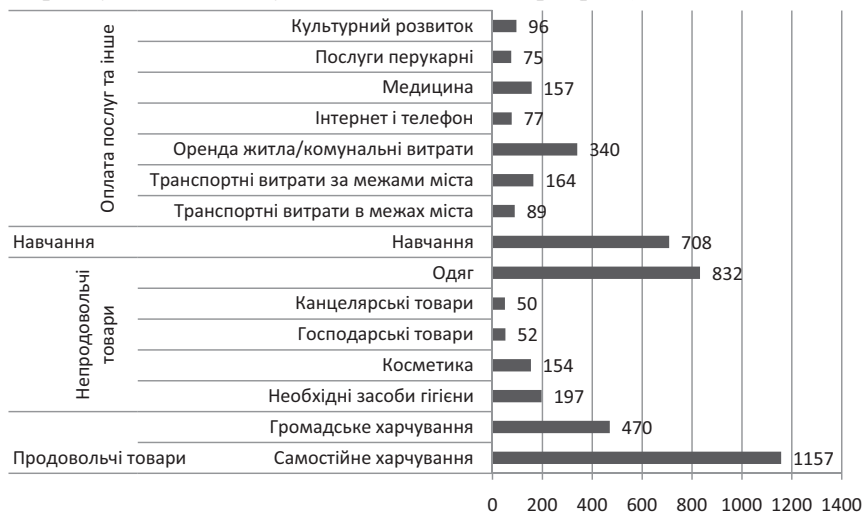

Рис. Середньомісячні мінімальні витрати студента (у грн)

Примітка. Результати дослідження

Отже, мінімальна місячна вартість проживання середньостатистичного студента на кінець 2016 року у три рази перевищувала встановлену державою норму. При цьому до розрахунків не входили витрати на придбання техніки, товарів тривалого користування, забезпечення повноцінного дозвілля і розваг, оренда житла.

Висновки дослідження. Проведений аналіз основних засад формування прожиткового мінімуму в Україні та дослідження реальної мінімальної місячної вартості проживання населення (на прикладі молоді) засвідчили таке:

- на даний час в Україні прожитковий мінімум не виконує повноцінно функції державного со-

ціального стандарту, на базі якого формуються соціальні гарантії;

- наявна методика визначення прожиткового мінімуму потребує вдосконалення, оскільки не враховує зростаючі потреби населення, особливо в непродовольчих товарах та послугах, а також із урахуванням тенденцій розвитку інформаційного суспільства;
- чинний перелік наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, який формує споживчий коштик, є застарілим і таким, що потребує перегляду з урахуванням фактичних регіональних тенденцій споживання з властивою тому чи іншому регіонові білково-вітамінною

моделлю харчування, систематичного зростання цін на освіту, медицину, оздоровлення, житло та комунікації;

- мінімальні потреби населення (на прикладі студентів) є значно вищими у вартісному вираженні, аніж передбачені законодавством, що ще раз підтверджує неспроможність соціального стандарту виконувати захисну функцію для громадян;
- низький рівень прожиткового мінімуму, на основі якого розраховується і заробітна плата, має негативний вплив на розвиток трудового потенціалу молоді в Україні. Незадоволеність їхніх наявних потреб сприяє пошуку кращого

життя за межами України і призводить до «відпливу мізків» за кордон.

Перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі. Питання формування прожиткового мінімуму з урахуванням реальних мінімальних потреб населення є досить актуальним і потребує дальших масштабних досліджень і конкретних дій уряду в цьому напрямі. Зокрема, важливо періодично проводити соціологічні дослідження з метою визначення реальних мінімальних витрат населення, вивчати питання вдосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму, висвітлювати в наукових доробках основні засади формування споживчого кошика в зарубіжних державах і можливості застосування цих підходів в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
3. Наказ «Про затвердження методики визначення прожиткового мінімуму» від 03.02.2017 № 178/147/31 [Електронний ресурс] / Мінсоцполітики України, Мінагрополітики України, Держстат України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17>.
4. Постанова «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 11.10.2016 № 780 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17>.
5. Прожитковий мінімум [Електронний ресурс] // Сайт Вікіпедії. – 2017 – 19.05. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%83%D0%BC.
6. Батрин С. В. Позовна заява про визнання бездіяльності протиправною; про зобов'язання вчинення дій [Електронний ресурс] / С. В. Батрин // Сайт «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – 05.04. – Режим доступу : https://dt.ua/POLITICS/sud-vidkriv-spravu-za-pozovom-do-uryadu-pro-rozmir-prozhitkovogo-minimumu-169965_.html.
7. Бикова А. Л. Прожитковий мінімум як базовий соціальний стандарт в Україні: реалії та проблеми вдосконалення / А. Л. Бикова, А. В. Лобза, Л. Ю. Семенова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – Вип. 17. – С. 108–114. – (Серія : Економіка і менеджмент).

References

1. Supreme Council of Ukraine (1996). Konstytutsiya Ukrayiny [The Constitution of Ukraine] (Adopted on 1996, June 28, 254k/96-VR). Retrieved from : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Supreme Council of Ukraine (1999). Pro prozhytkovyy minimum [About the living wage]. Law of Ukraine, adopted on 1999, July 15, 966-XIV. Retrieved from : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-14> [in Ukrainian].
3. Ministry of Social Policy of Ukraine, Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, Ukraine State Statistics (2017). Pro zatverdzhennya metodyky vyznachennya prozhytkovoho minimumu [On approving the methodology for determining the living wage]. Decree on 2017, February 3, 178/147/31. Retrieved from : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17> [in Ukrainian].
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016). Pro zatverdzhennya naboriv produktiv kharchuvannya, naboriv neproduvol'chykh tovariv ta naboriv posluh dlya osnovnykh sotsial'nykh i demohrafichnykh hrup naseleння [On approval of kits of food, non-food products and sets of sets services for major social and demographic groups]. Resolution on 2016, October 11, 780. Retrieved from : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17> [in Ukrainian].
5. Wikipedia (2017. May 19). Prozhytkovyy minimum [The living wage]. The official portal of Wikipedia. Retrieved from : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%83%D0%BC [in Ukrainian].
6. Batryn, S. V. (2015, April 5). Pozovna zayava pro vyznannya bezdiyal'nosti protypravnoyu; pro zobov'yazannya vchynennya diy [The claim for recognition unlawful inaction; the commitment of actions]. Website “Mirror of the week. Ukraine”. Retrieved from : http://dt.ua/POLITICS/sud-vidkriv-spravu-za-pozovom-do-uryadu-pro-rozmir-prozhitkovogo-minimumu-169965_.html.
7. Bykova, A. L. Lobza, A. V. Semenova L. Yu (2016). Prozhytkovyy minimum yak bazovyy sotsial'nyy standart v Ukrayini: realiyi ta problemy vdoshkonalennya [The living wage as a basic social standards in Ukraine: realities and challenges of improving]. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Ekonomika i menedzhment – Scientific Journal of International Humanitarian University. Series: Economics and Management, Vol. 17. – P. 108–114 [in Ukrainian].